

СУМСЬКІ ІСТОРИКО-КРАЄЗНАВЧІ СТУДІЇ

*Збірник матеріалів
Всеукраїнської науково-практичної
інтернет-конференції*

Суми 2020

УДК 908(477.52)
С89

*Рекомендовано до друку Вченою радою Комунального закладу
Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти
(протокол № 14 від 30 листопада 2020 року)*

Рецензенти:

- Дегтярьов С. І.**, доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії Сумського державного університету
- Будянський Д. В.**, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри ОТМ, музикознавства та культурології Сумського державного педагогічного університету ім. А. С. Макаренка
- Єфремова Г. Л.**, кандидат педагогічних наук, завідувач кафедри педагогіки, спеціальної освіти та менеджменту Комунального закладу Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти

Редакційна колегія:

- Кудінов Д. В.**, Кудінов Д. В. професор кафедри педагогіки, спеціальної освіти та менеджменту Комунального закладу Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти, доктор історичних наук, доцент (відповідальний редактор)
- Клочко О. М.**, викладач кафедри педагогіки, спеціальної освіти та менеджменту Комунального закладу Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти, кандидат педагогічних наук
- Михайліченко М. А.**, старший викладач кафедри державно-правових дисциплін та українознавства Сумського національного аграрного університету, кандидат історичних наук
- Оліцький В. О.**, старший викладач кафедри історії України Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка, кандидат історичних наук
- Сидоренко Н. В.**, викладач кафедри педагогіки, спеціальної освіти та менеджменту Комунального закладу Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти, кандидат педагогічних наук

С89 Сумські історико-краєзнавчі студії. Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (Суми, 5 листопада 2020 р.) / Редкол.: Д. В. Кудінов (відповідальний редактор), О. М. Клочко, М. А. Михайліченко, В. О. Оліцький, Н. В. Сидоренко. – Суми: ФОП Цьома С.П., 2020. – 409 с.

ISBN 978-617-7487-72-1

Збірник містить тези, статті та доповіді учасників Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції «Сумські історико-краєзнавчі студії». Розрахований на викладачів вищих та середніх навчальних закладів, науковців, аспірантів, студентів, учнів, краєзнавців, усіх тих, хто цікавиться історією України.

УДК 908(477.52)

ISBN 978-617-7487-72-1

© Колектив авторів, 2020
© ФОП Цьома С.П., 2020

Слюсарева Євгенія Олексіївна

студентка II курсу групи ІС91, Сумський державний університет (м. Суми)

Науковий керівник

Король Віталій Миколайович

викладач кафедри історії Сумського державного університету,

кандидат історичних наук

УЧНІВСЬКИЙ КОНТИНГЕНТ ЗАЛІЗНИЧНИХ УЧИЛИЩ СУМЩИНИ В ПЕРІОД ВІДБУДОВИ ЕКОНОМІКИ (1943–1950 рр.)

Сумську область остаточно було звільнено з-під німецької окупації у вересні 1943 р. Як і в інших визволених регіонах, тут роботи з відновлення закладів профтехосвіти розпочалися одночасно з відбудовою промисловості.

Підготовка молодих робітничих кадрів для стратегічних галузей економіки в ті роки покладалася на централізовану систему державних трудових резервів (ДТР). З усіх існуючих різновидів навчальних закладів трудових резервів на Сумщині діяли: школи фабрично-заводського навчання (до 15 установ), ремісничі училища (до 7 установ), залізничні училища (2 заклади), а також одне спеціальне ремісниче училище (у Путивлі).

Наприкінці 1943 р. учнівський контингент відкритих закладів Сумщини складав майже 3 тис. осіб. [1, арк. 2–2 зв.]. В цей час замість масштабних призовних кампаній молодь здебільшого мобілізують поступово, по мірі організації та відкриття нових об'єктів профтехосвіти. Вже влітку 1944 р. чисельність учнівського контингенту вказаних закладів становила 3,6 тис. осіб [2, арк. 1–1 зв.]. Тоді ж в області починаються періодичні призовні кампанії, у ході яких за спущеними планами до трудрезервів централізовано масово мобілізуються юнаки і дівчата. Однак згодом частину залученої молоді потроху втрачали через втечі, хвороби учнів та їхній призов до Червоної армії.

Найбільша кількість вихованців мережі установ ДТР Сумської області становила 5 959 осіб (станом на 1 січня 1948 р.) [4, арк. 2]. Відтоді чисельність контингенту почала зменшуватися й на початку 1950 р. не дотягувала й до 3 тис. учнів [6, арк. 3].

Залізничні училища (ЗУ) – це тип навчального закладу системи ДТР, що готував кваліфікованих робітників для шляхів сполучення. Конотопське ЗУ № 1 і Білопільське ЗУ № 2 були передовиками мережі системи трудових резервів Сумської області. За високі показники діяльності ЗУ № 2 навіть

відзначали на республіканському рівні [12, арк. 136].

Базовими підприємствами цих училищ були: для ЗУ № 1 – Конотопський паровозоремонтний завод, для ЗУ № 2 – Білопільська залізнична станція, а протягом деякого часу і станція Смородине (м. Тростянець).

За передвоєнним законодавством до залізничних училищ мобілізувалися хлопці віком 14–15 років. Під час відбудови визволених з-під німецької окупації територій з метою якнайбільшого розширення контингенту потенційних учнів вимоги до призовників дещо змінилися. Законодавчо було закріплено мобілізацію до ЗУ як хлопців віком 14–17 років, так і дівчат у віці 15–16 років [11, с. 372–373]. Збільшуючи чисельність жінок-робітниць, радянське керівництво намагалося компенсувати нестачу робітників-чоловіків. Враховуючи, що термін навчання в училищі становив два роки, на виробництво молоді робітничі кадри мали потрапляти приблизно у віці 16–19 років.

Рівень освіти (кількість закінчених класів середньої школи) мобілізованих до залізничних училищ, як правило, був вищий, ніж у призованих до закладів трудрезервів інших типів. До училищ приймалися підлітки з рівнем освіти не менше закінченої початкової школи (4 класи). Та вже з 1948 р. учнівський контингент груп, що готувалися за спеціальностями, пов'язаними з роботою на верстатах та складному обладнанні, намагаються повністю укомплектувати молоддю з освітою у 7 класів.

Зазвичай, через престижність праці залізничника більшість учнів залучалися до ЗУ шляхом добровільного набору і здебільшого належали до сільської молоді, хоча й міської тут було доволі багато (до третини), що загалом було нехарактерним для ДТР [7, арк. 31].

Більшість учнів ЗУ Сумщини складалася з місцевої молоді. Однак популярність цих закладів була такою, що до них залюбки їхали вступати й хлопці та дівчата з інших областей. Наприклад, серед учнівського контингенту ЗУ № 1 знаходимо десятки уродженців низки районів сусідніх Чернігівської та Курської областей [8, арк. 28].

З матеріалів усної історії випливає, що перевагу при зарахуванні віддавали соціально вразливим групам підлітків. Зокрема, передовсім брали на навчання сиріт з дитбудинків [10, с. 137].

Загалом планова кількість учнівського контингенту протягом 1943–1950 рр. коливалася для Конотопського ЗУ № 1 у межах від 475 до 700 осіб, а для Білопільського ЗУ № 2 – від 250 до 420 осіб. Якщо у більшості закладів ДТР (переважно в школах ФЗН) плани підготовки не виконувалися, то в ЗУ Сумщини завжди навчалася на кілька учнів понад-

нормово, і групи були переповнені. Наприклад, у 1944 р. у ЗУ № 1 реально вчилися 507 осіб при планові 500, а в ЗУ № 2 – 314 замість 300 [4, арк. 1].

Контингент збільшувався до 1947–1948 рр., і тоді в ЗУ № 1 перебувала рекордна кількість у 710 учнів (план 700), а в ЗУ № 2 – 425 осіб (при планові 420) [5, арк. 40, 83]. Згодом ці показники почали падати, оскільки за попередні роки нагальна потреба базових підприємств у кадрах в основному вже була задоволена. У 1950 р. в Конотопському ЗУ навчалися лише 475 учнів [9, арк. 10], а в Білопільському – 307 [12, арк. 3].

Більшість учнівського контингенту завжди була чоловічої статі. Причому дівчат було відчутно менше, ніж хлопців. Наприклад, станом на

1 січня 1946 р. у ЗУ № 1 співвідношення дівчат до хлопців становило приблизно 1:6 (75 дівчат і 475 хлопців), а в ЗУ № 2 – 1:8 (27 дівчат на 228 хлопців) [3, арк. 74–75].

З 1947 р. і до завершення відбудовчого періоду Конотопське залізничне училище більше не приймало на навчання дівчат, і весь контингент був виключно чоловічим. Водночас Білопільське ЗУ № 2 продовжувало підготовку молодих робітниць, хоча їх кількість теж зменшилася. Так, програму навчання у цьому закладі протягом 1947-1948 рр. проходили 25 дівчат і 400 хлопців [5, арк. 40]. Таким чином, співвідношення на користь хлопців сягало 1:16. Причому всі дівчата навчалися в одній окремій групі слюсарів-інструментальників, фах яких не потребував великих фізичних навантажень порівняно з іншими спеціальностями.

Більшість вступників, що потрапляли до залізничних училищ Сумщини мали 16 років, 15 і 17-літніх осіб завжди було трохи менше, а 14-літніх – буквально одиниці. Наприклад, на початок 1947–1948 навчального року до першого класу ЗУ № 1 ходила молодь такого віку: 14-літніх – 15 осіб, 15-літніх – 113, 16-літніх – 101, 17-літніх – 80 [5, арк. 83].

Отже, учнівський контингент залізничних училищ Сумщини формувалася на добровільних засадах і складався осіб, які щонайменше мали початкову освіту. Кількість учнів ЗУ визначалася потребами місцевої залізниці. Переважно контингент складався з хлопців, присутність дівчат у відносному значенні постійно зменшувалась.

Список використаних джерел та літератури

1. Державний архів Сумської області (ДАСО). Ф. Р-3369. Оп. 1. Спр. 2. 10 арк.
2. ДАСО. Ф. Р-3369. Оп. 1. Спр. 9. 64 арк.
3. ДАСО. Ф. Р-3369. Оп. 1. Спр. 13. 76 арк.
4. ДАСО. Ф. Р-3369. Оп. 1. Спр. 24. 58 арк.
5. ДАСО. Ф. Р-3369. Оп. 1. Спр. 27. 88 арк.
6. ДАСО. Ф. Р-3369. Оп. 1. Спр. 47. 54 арк.
7. ДАСО. Ф. Р-5016. Оп. 1. Спр. 9. 42 арк.
8. ДАСО. Ф. Р-5016. Оп. 1. Спр. 11. 42 арк.

9. ДАСО. Ф. Р-5016. Оп. 1. Спр. 13. 46 арк.
10. Король В. М. Система трудових резервів першого повоєнного десятиліття в усній історії Сумщини // Сумський історико-архівний журнал. 2012. № XVI–XVII. С. 133–141.
11. Сборник законов СССР и Указов Президиума Верховного Совета СССР (1938 – июль 1956 г.). М.: Гос. изд. юрид. лит., 1956. 500 с.
12. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. Ф. 4609. Оп. 1. Спр. 163. 158 арк.